

Ikony Bogarodzicy otoczone kultem w prawosławnych parafiach Białegostoku

Weneration of the icons of Theotokos in Orthodox parishes of Bialystok

Tomasz Musiuk

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, Polska

 0009-0003-4012-9028

 musiuk.tomasz@gmail.com

Data przekazania: 27.06.2023

Data akceptacji: 4.08.2023

Data publikacji: 11.09.2023

Abstract: One of the essential elements of Orthodox sacred architecture is elements of the temple's equipment. Some, related to interior design, are utilitarian, while others have a sacral feature, constituting objects of worship. Icons play a significant role in the equipment of Orthodox churches. Their location in the church is associated with elaborate schemes and rules. Those in the iconostasis separate the nave from the presbyterium. Each of them, depicting biblical scenes or figures of God and saints, has its specific place. There also are icons in the central nave, on frescoes, and on polychromes. This article focuses on showing the diversity of iconographic images as well as will try to find elements connecting various types of icons of the Virgin Mary present in Orthodox churches in Bialystok. The author decided to concentrate on those iconographic representations that apart from architectural and artistic value carry a sacral charge, i.g. subjects of a unique cult in local communities.

The aim of this article is to present the icons of the Mother of God from Orthodox churches in Bialystok which are locally venerated and to try to systematize the elements of this cult manifested in services, individual worship and inspirations and references.

Streszczenie: Jednym z integralnych elementów prawosławnej architektury sakralnej są elementy wyposażenia świątyni. Część z nich, związana m.in. z wystrojem wnętrza nosi charakter utylitarny, inne mają zdecydowanie cechę sakralną, stanowiąc obiekty kultu. W wyposażeniu prawosławnych świątyń istotne miejsce zajmują ikony, których obecność w określonych miejscach świątyni związana jest z rozbudowanymi schematami i zasadami. Znajdują się one w ikonostacie oddzielającym nawę od prezbiterium, gdzie każda z nich, przedstawiająca konkretne sceny biblijne lub postacie Boga i świętych, ma swoje ściśle określone miejsce. Są również obecne w przestrzeni nawy głównej i w postaci fresków lub polichromii zajmują swoje miejsca na ścianach i kopułach. Niniejszy artykuł koncentruje się na ukazaniu ikon, które pojawiają się poza ikonostasem lub malarstwem ściennym i wyznaczają nowe miejsca kultu w nawach głównych świątyni prawosławnej. Są to lokalnie czczone ikony, związane z określoną świątynią lub miejscowością. Wśród nich dominującą rolę pełnią rozmaite wizerunki Matki Bożej. Na przykładzie rozbudowanej sieci parafialnej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Białymstoku na Podlasiu, spróbujemy ukazać zróżnicowanie przedstawień ikonograficznych oraz poszukać elementów łączących różne typy ikon Bogarodzicy obecnych w białostockich prawosławnych parafiach. W celu ograniczenia materiału badawczego zdecydowano o koncentracji na tych przedstawieniach ikonograficznych, które obok walorów architektonicznych i artystycznych niosą ze sobą duży ładunek sakralny, tj. są obdarzone w lokalnych wspólnotach wyjątkowym kultem.

Celem artykułu jest przedstawienie otoczonych lokalnym kultem ikon Matki Bożej z białostockich świątyń prawosławnych i próba usystematyzowania elementów tego kultu przejawiających się w nabożeństwach, kulcie indywidualnym oraz inspiracjach i nawiązaniach.

Keywords: Mother of God, icon, Bialystok, Orthodoxy

Słowa kluczowe: Matka Boża, ikona, Białystok, Prawosławie

Cite this article: Musiuk, T., *Ikony Bogarodzicy otoczone kultem w prawosławnych parafiach*

Cytowanie: *Białegostoku*, ELPIS, 25 2023: 81-86. <https://doi.org/10.15290/elpis.2023.25.08>

Przenajświętsza Bogarodzica zajmuje najważniejsze miejsce wśród świętych Kościoła Prawosławnego, ale również innych odłamów Chrześcijaństwa. Jej kult jest najbardziej rozpowszechniony i popularny, cała Cerkiew świętuje co roku Narodzenie, Zwiastowanie, Zaśnięcie Najświętszej Marii Panny, ale również niezwykle popularne święto Pokrow - Opieki Matki Bożej. Jednak największe zaangażowanie wiernych w oddawanie czci Rodzicielce Boga, przejawia się w świątach lokalnych czy parafialnych. Wiele świątyń posiada własne ikony, miejscowe, związane z lokalną historią albo kopie tych najbardziej znanych, które czci się w szczególny sposób, poczynając od akatystów, a kończąc na uroczystych świątach. Również w stolicy Podlasia, Białymstoku, występują ikony, które wierni Kościoła Prawosławnego wychwalają w szczególny sposób. Niniejsza praca naukowa powstała w celu usystematyzowania kultu Przenajświętszej Bogarodzicy wśród parafii Białegostoku, co zostanie użyte w przyszłych badaniach naukowych.

W pracy zostaną przedstawione ikony z lokalnych cerkwi, które powiązane są ze szczególnym kultem, wykraczającym m.in. poza świadomość lokalnej wspólnoty parafialnej i gromadzącymi w dni ich świąt rzesze wiernych z bliższej i dalszej okolicy.

Cerkiew Katedralna Świętego Mikołaja Cudotwórcy

Pierwsze wzmianki o cerkwi sięgają XVIII wieku. Wtedy to hetman Branicki ufundował na przedmieściach Białegostoku drewnianą cerkiew pod wezwaniem Świętego Mikołaja cudotwórcy (Sawicki, b.d., 11). Dopiero po podpisaniu traktatu w Tylży, kiedy to Napoleon I Bonaparte w porozumieniu z carem Aleksandrem I Romanowem podzielił ziemie zaboru pruskiego, białostoczczyzna przypadła Cesarstwu Rosyjskiemu, wtedy to też nastąpił tu rozkwit prawosławia. Ze względu na rosnącą liczbę wiernych, władze podjęły decyzje o budowie nowej murowanej cerkwi w miejscu niszczonej drewnianej. W roku 1846 zakończono prace i poświęcono cerkiew, która w niezmiennym kształcie (z wyjątkiem kolorystyki, pierwotnie dach był czerwony, a kopuła niebieska) stoi do dziś (Sawicki, b.d., 15-16).

W świątyni tej znajduje się cudotwórcza ikona Najświętszej Marii Panny, powszechnie znana jako Białostocka Ikona Matki Bożej. Początki ikony sięgają XVI wieku, kiedy to miała miejsce niesławna unia brzeska. Na przełomie XVI i XVII wieku unicy przejęli Ławrę Supraską, w związku z czym Prawosławni utracili dostęp do największej świętości Podlasia - Supraskiej Ikony Matki Boskiej. Z tego powodu postanowiono sporządzić kopię, która przeszła do historii jak Białostocka ikona Bogarodzicy. Ikonograf który kopiował dzieło, niestety nie jest nam znany, jak i dokładna data jego powstania. Przypuszcza się, że miało to miejsce w 1668 roku, kiedy to zmieniano ryzę Supraskiej ikony (Charkiewicz, 2014, 26). Dowodem o byciu kopią Supraskiej ikony świadczy układ prawej ręki Matki Boskiej, w obu ikonach jest on identyczny. Pierwotną białostocką ikonę NMP napisano temperą na desce o wymiary 1 x 1,5 metra, ikona miała złoto-różowe tło, a układ należy do typu hodegetria – przewodniczka. Kopia Supraskiej ikony pojawiła się w starej drewnianej cerkwi świętego Mikołaja nie później niż w 1727 roku. Dokumenty zaś z 1773 roku świadczą o czynieniu cudów przez Ikonę Bogarodzicy. Po zbudowaniu murowanej cerkwi ikonę umieszczono w kioście znajdującym się po południowej stronie. W roku 1855 oficerowie stacjonującego pułku w Białymstoku ofiarowali srebrną ryzę. W 1897 roku przed ikoną modlił się Car Mikołaj II. W trakcie I wojny Światowej, po zwycięstwach armii niemieckiej i austriackiej, władze rosyjskie, w myśl taktyki spalanej ziemi, zarządziły ewakuację ludności terenów granicznych na wschód kraju. Wydarzenie to znamy dziś jako bieżniństwo. Ludność zabierała swoje najcenniejsze przedmioty, to też Białostocka Ikona została zabrana w głąb Rosji. Niestety wskutek zawieruchy powstałej po rewolucji październikowej ikona zaginęła i jej losy nie są znane do dziś. W roku 1966 roku, artysta Włodzimierz Wasilewicz podjął się napisania kopii zaginionej Ikony Matki Bożej, na podstawie zachowanych fotografii. W przeciwieństwie do oryginału napisana została farbami olejnymi na płótnie, obecna kolorystyka również nie jest adekwatna do barw pierwowzoru. Początkowo autorowi zarzucano, że jego dzieło jest niekanoniczne, widać w niej zachodnie wpływy. Sytuacja zmieniła się, kiedy ikona zaczęła spełniać modlitwy, a wierni przynosić wota. Kolorystyka dzisiejszej ikony nawiązuje do ryzy, pod którą znajdowała się XVII-wieczna ikona. Kopia tej ikony do dziś znajduje się w południowej nawie cerkwi katedralnej Św. Mikołaja (Sawicki, 2022; *Białostocka Ikona Matki Bożej*).

Obecnie kult Białostockiej Ikony Matki Bożej został przyćmiony za sprawą relikwii męczennika Gabriela Zabłudowskiego. Wspomnienie ikony, jej szczególny dzień początkowo przypadał na 8 czerwca i 22 października, ale obecnie jest to dziewiąty czwartek po Passze. Ma on również swoje korzenie historyczne. W 1839 roku, w dniu, w którym wspominamy białostocką Hodegetrię, unicy wrócili na łono cerkwi Prawosławnej. W czasach zaborów, dzień ten świętowało całe miasto. Po głównej liturgii Ikonę wynoszono uroczystie z Katedry Św. Mikołaja i niesiono wzdłuż następujących, według dzisiejszej mapy, ulic Białegostoku (w kolejności): Lipowej, następnie przez Rynek Kościuszki, Sienkiewicza, Warszawskiej, Pałacowej, Kilińskiego, pod Kościół Farny, a następnie z powrotem do cerkwi. W procesji szli nie tylko wierni kościoła prawosławnego, ale również rzymskokatolickiego. Cały Białystok radował się w tym dniu. Oprócz uroczystych obchodów dnia wspomnienia, czytany był codziennie molebień przed ikoną (Sawicki, 2022; *Białostocka Ikona Matki Bożej*). Dziś obchody sprowadzają się do celebrowania Boskiej Liturgii oraz śpiewanego akatysty przed ikoną (*Tygodniowy harmonogram nabożeństw...*).

Parafia Prawosławna Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku

W związku z rozszerzaniem się granic Białegostoku i stale rosnącą ilością wiernych kościoła prawosławnego, ówczesny arcybiskup Białostocki i Gdański Sawa (dzisiejszy metropolita Warszawski i całej polski), dzięki kilkuletnim staraniom zapewnił możliwość wybudowania nowej cerkwi przy Ulicy Sikorskiego 9. Cerkiew miała być pamiątką i żywym pomnikiem zburzonej w 1938 roku cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego przy ulicy Sienkiewicza (dziś stoi tam komenda wojewódzka policji) (Ławreszuk, 2019, 3). Początkowo na wykupionym miejscu postawiono drewnianą cerkiewką projektu inżyniera Mikołaja Misiukiewicza, lecz wraz z trudem wiernych wkrótce zaczęto stawiać murowaną świątynię projektu architektów Jerzego Uścińowicza i Jana Kabaca (Ławreszuk, 2019, 9-11). Budowę rozpoczęto w listopadzie 1991 roku, a cerkiew w pełni wykończono w roku 2006, kiedy to 1 października tego roku miało miejsce jej uroczyste wyświęcenie (Ławreszuk, 2019, 20). Najważniejszym dniem dla parafian jest Niedziela świętego apostoła Tomasza (Ławreszuk, 2019, 27). W cerkwi znajdują się cząstki relikwii świętego Nektariusza Metropolity Pentapolis, świętego wielkiego męczennika Pantlejmona, Świętego Mnicha Wasyliska Syberyjskiego, Świętego Jana z Kormy, Świętego męczennika Atanazego Brzeskiego, a także szczególnie czczona ikona Matki Bożej Wszechkrólowej (Ławreszuk, 2019, 29).

Ikona Wszechkrólowej (gr. Pantanassa, ros. Wsiecaryca) napisana została w XVII wieku. Przedstawia ona Bogarodzice w pełnej postaci z dzieciątkiem Chrystusem siedzącym na Jej lewym ramieniu, trzymając w lewej ręce zwinięty zwój, a prawą błogosławiąc. Tron, na którym siedzi Matka Boża z Synem, usłany jest poduszkami oraz posiada zdobienia z motywem kwiatów. Na drugim planie znajdują się modlący się aniołowie. Ikona Pantanassa początkowo przebywała w Nea Skiti, ale wraz ze starcem Józefem Spileotą, została przeniesiona do klasztoru Vatopedi, gdzie znajduje się do dziś. Ikona od dawna była znana z cudów, szczególnie zwalczania mocy czarów i uroków. Świadczy o tym historia, która mówi o przybyciu pewnego młodego człowieka do klasztoru. Kiedy podszedł on do ikony padł nagle na twarz i zaczął krzyczeć. Po tym incydencie wyjawiał braciom, że zajmują się czarami. Jednak oprócz uroków do ikony Pantanassy modlą się też szczególnie ludzie chorych na raka. Popularność ikony na ziemiach słowiańskich wzrosła dzięki staraniom moskiewskiej wspólnoty miłosierdzia świętego Jana z Kronsztadu, działającej przy dziecięcym szpitalu onkologicznym. Na prośbę tej organizacji sporządzono kopię greckiej ikony, która przybyła do stolic Federacji Rosyjskiej. Wydarzenie to przyciągnęło rzesze wiernych, cudowne uzdrowienia zaczęły się mnożyć, a sama ikona mirotoczyć (Charkiewicz, 2014, 192). Kopia ikony pojawiła się w cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego w 1999 roku i jest to jedyna kopia Pantanassy w Białymstoku (Ławreszuk, 2019, 29).

Ikona Matki Bożej Wszechkrólowej na parafii Zmartwychwstania Pańskiego czczona jest poprzez czytanie w każdy czwartek przed nią akatystu połączonego z żarliwą modlitwą do Bogarodzicy, a także huczne świętowanie dnia pamięci ikony, czyli pierwszej niedzieli października (Ławreszuk, 2019, 30).

Parafia Prawosławna Świętego Ducha w Białymstoku

Początki parafii Świętego Ducha sięgają roku 1981. Wtedy to ówczesny arcybiskup białostocko-gdański Sawa postarał się o pozwolenie od władz miast na budowę nowej cerkwi. Początkowo, dzisiejsza cerkiew Świętego Ducha miała być kościołem filialnym, ale ostatecznie stał się nową parafią. Początki były trudne, budowę podpalano trzy razy, jednak wspólnym trudem wszystkich parafian i ich ciężką pracą zdobywano materiały i fundusze potrzebne do wznoszenia cerkwi. Architektem świątyni jest Jan Kabac, dla parafii zaprojektował on również ikonostas, dzwonnice, a także dom parafialny, studzienkę do oświecania wody oraz ogród sąsiadujący z świątynią. Cerkiew jest na planie oktagonu, posiada pięć kopuł symbolizujących Jezusa Chrystusa i czterech ewangelistów. Fasada świątyni przypomina swoim kształtem płomień ognia, co nawiązuje do wydarzenia zesłania Ducha Świętego na apostołów, kiedy to nad ich głowami pojawiły się ogniste płomienie (*Historia*, 2023). W roku 1988 do użytku oddano dolną cerkiew pod wezwaniem Ikony Matki Bożej Nieoczekiwana Radość (*Cerkwie Białegostoku i okolic*, 2014, 34). Główna cerkiew została oficjalnie konsekrowana 16 maja 1999 roku, uroczystościom przewodniczył Metropolita Sawa. Po konsekrowaniu wewnątrz cerkwi ozdobiono freskami, ukończono również prace nad ikonostasem (*Historia*, 2023]). Głównym świętem parafialnym jest Dzień Świętego Ducha (pierwszy poniedziałek po pięćdziesiątnicy), lecz szczególną cześć oddaje się również Świętym męczennikom Podlaskim oraz ikonie Matki Bożej Nieoczekiwana Radość, pod której wezwaniem jest dolna cerkiew parafii (*O parafii*, 2023).

Z powstaniem ikony Matki Bożej Radość Nieoczekiwana wiąże się pewna historia. Pewien grzeszny człowiek, o złych nawykach czytał akatyst przed ikoną, za każdym razem przed popełnieniem złego czynu.

Pewnego razu poczuł wielki niepokój i zauważył, że nogi i ręce Zbawiciela pokryte są krwawiącymi ranami. Z przerażenia upadł na ziemię i zapytał:

„O Boże mój, któż ci to uczynił?” Odpowiedziała mu Bogarodzica: „To ty i tobie podobni grzesznicy, tak jak kiedyś Żydzi, od nowa swoim grzechami krzyżujecie Syna Mojego. Nazywacie Mnie Miłosierną, dlaczego więc znieważacie swymi bezprawnymi czynami?” (Charkiewicz, 2014, 223).

Serce grzesznika skruszyło się, przez co zaczął gorliwie się modlić o wybaczenie i wstawiennictwo przed Synem Bożym. Matka Boża wybłagała przebaczenie dla grzesznika u swojego Syna, a człowiek grzeszny pobożnie i dziękczynnie modlił się do Bogarodzicy, która zesłała mu nieoczekiwaną radość. Ikona była niezwykle czczona w Rosji, posiadała wiele kopii, które nie przetrwały okresu rządów sowiektów. Ikona ma unikatową kompozycję. Widzimy na niej klękającego i modlącego się człowieka przed ikoną Matki Bożej z Dzieciątkiem. Pod ikoną widnieje napis mówiący o historii nawrócenie się grzesznika (Charkiewicz, 2014, 223).

Ikona Matki Bożej Nieoczekiwana Radość parafianie czczą 22 grudnia, w ten dzień odprawiana jest Boska Liturgia (*Plan nabożeństw od 30 października do 5 listopada 2022*). Wieczorami czyta się akatystę przed ikoną, który odprawiany jest sporadycznie w ciągu roku (*Święto Ikony Matki Bożej „Nieoczekiwana radość”*, 2023).

Parafia Prawosławna Świętego Wielkomęczennika Jerzego Zwycięzcy w Białymstoku

Parafia Świętego Jerzego została powołana do życia w 1996 roku na podstawie dekretu arcybiskupa białostockiego i gdańskiego Sawy. Warto jednak wspomnieć, że w dwudziestolecie międzywojennym, na terenie dzisiejszej parafii znajdowała się cerkiew świętych Zachariasza i Elżbiety, niestety została ona przemianowana na kościół rzymsko-katolicki pod wezwaniem świętego Stanisława, starą świątynię pozbawiono krzyży i kopuł, a także wyposażenia typowego dla cerkwi. Początkowo parafianie modlili się w tymczasowej świątyni przywiezionej z Czyż. W 1997 roku parafia pozyskała mieszkanie parafialne w nowo budowanym bloku niedaleko cerkwi, dziś znajdują się tam kancelaria, która również stanowi miejsce spotkań bractwa czy prób chóru (*Historia*, 2023). Od maja 2022 roku, zaczęto wznosić plebanię (*W naszej rodzinie 206*, 2022, 1). W roku 1998 parafię odwiedził Jego Świątobliwość Patriarcha Konstantynopola Bartłomiej I oraz wraz z Metropolitą Warszawskim Sawą dokonali uroczystego aktu poświęcenia kamienia węgielnego pod cerkiew, który wmurowano dopiero po 2 latach (Krysa, 2021, 12). Autorem bryły cerkwi jest znany z projektów innych świątyń architekt prof. Jerzy Uścińowicz. W związku z typem terenu zdecydował się on na budowę dwukondygnacyjnej budowli z ołtarzem górnym i dolnym. Świątynia nawiązuje do architektury bizantyjsko-gotyckiej cerkwi o warownym typie, świadczą o tym baszty z kopułami w czterech rogach świątyni. Kopuły, mimo innego założenia architekta, są złote, jest ich pięć – symbolizują Chrystusa i czterech ewangelistów (Krysa, 2021, 14-18). Świątynia budowana była 18 lat, od roku 2000 do 2018, jednak to w roku 2020 została oficjalnie oddana do użytku po kontroli technicznej (Krysa, 2021, 37). Górna cerkiew jest pod patronatem Świętego Jerzego, dolna zaś poświęcona jest Opiece matki Bożej (*Historia*, 2023). W roku 2016 w cerkwi, gościł patriarcha Antiochii i całego wschodu Jan X (Krysa, 2021, 37). W 2021 roku miało miejsce niecodzienne wydarzenie, sympatyzujący z parafią Ormianie postawili na jej terenie Chaczkę, upamiętniającą ludobójstwa tureckie oraz azerskie w Górskim Karabachu (Krysa, 2021, 49). Parafia oprócz świętego wielkomęczennika Jerzego czci też, między innymi, Trzech Świętych Wileńskich Męczenników, Świętego Paisjusza Hagioryte i innych (Krysa; 2021; 74-75, 82), jednak to Matce Boskiej podarowano dolny ołtarz, a dzień Opieki Matki Bożej jest hucznie obchodzonym świętem parafialnym (*W naszej rodzinie 210*, 2022, 4), warto dodać, że w tym dniu roku 2017 uroczystie poświęcono górną, główną cerkiew (Krysa, 2021, 34).

Święto Opieki Najświętszej Władczyni naszej Bogarodzicy i Zawsze Dziewicy Marii, przypada na 1 października (według kalendarza gregoriańskiego na 14.10). Ze świętem związana jest historia, prawdopodobnie, z 911 roku. Mówi ona o widzeniu świętego Andrzeja Saloity podczas całonocnego czuwania w świątyni dzielnicy Blacherny w Konstantynopolu. Święty Andrzej ujrzał Matkę Bożą, otoczoną chwałą i w towarzystwie Aniołów, świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty. Bogarodzica pojawiła się w narteksie i kiedy doszła do ambony zaczęła się modlić o zbawienie wszystkich ludzi. Następnie udała się do prezbiterium i wyjęła z relikwiarza Jej welon, który rozpostarła nad wszystkimi modlącymi się. Widzenie to miał również uczeń świętego Andrzeja Epifaniusz, co przekonało ich o prawdziwości zdarzenia. Warto dodać, że w tym czasie trwało oblężenie Cesarzowskiego Miasta, przez Saracenów którzy po widzeniu świętego Andrzeja Saloity zostali odparci. Święto Pokrowa w Grecji nie jest tak popularne jak na terenach słowiańskich. Wiązane jest z pierwszym śniegiem oraz z ślubami i weselami, popularnymi dla tego okresu. W cerkwi Opieki Matki Bożej na Nowym Mieście, znajduje się również obok południowych diakońskich wrót ikona Opieki Matki Bożej, w miejscu przeznaczonym na ikonę

patronki świątyni. Możemy zauważyć, że ikona jest typu moskiewskiego. Świadczą o tym szal, który Bogarodzica trzyma w swych dłoniach, a także stojący pod nią święci Roman Melodos, Andrzej Soleita i Epifaniusz. Scena jest przedstawiona na tle świątyni, przedstawionej w formie kolumn i rozpiętych między nimi baldachimów, co w kanonie ikonograficznym oznacza, że wydarzenie miało miejsce wewnątrz budynku (Charkiewicz, 2014, 184).

Parafia św. Jerzego nie posiada szczególnej ikony Bogarodzicy, jednakże Święto Opieki Matki Boskiej które przypada na 1/14 października jest szczególnym świętem parafialnym, ze względu na historię parafii, co zostało wspomniane wyżej. W dniu tym odprawiane jest całonocne czuwanie oraz Boska Liturgia z procesją, podczas której niesiona jest ikona (*Nasza cerkiew pod Opieką Matki Bożej*, 2023). W parafii czytane są również liczne akatysty do Matki Bożej, przez cały rok. W cerkwi Opieki Matki Bożej sprawowana jest również poranna niedzielna Liturgia (*W naszej rodzinie* 207, 2022, 2-3).

Parafia Prawosławna Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Białymstoku-Starosielcach

Historia tej parafii związana jest z byłą, pod białostocką miejscowością Starosielcami, które obecnie stanowią dzielnicę Białegostoku. Początki parafii sięgają początków XX wieku. W 1901 roku poświęcono tam cerkiew świętych braci Cyryla i Metodego, nauczycieli Słowian. Świątynia powstała nieopodal stacji kolejowej i miała służyć lokalnej wspólnotce wiernych i pracownikom kolei (Troc, 2002, 3). Niestety po roku 1919 została ona odebrana prawosławnym, którym została jedynie kaplica cmentarna pod wezwaniem Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny wybudowana w 1911 roku (*Cerkwie Białegostoku i okolic*, 2014, 55). Wiernych przybywało i w roku 1928 roku udało się uzyskać pozwolenie na rozbudowę kapliczki. Prace trwały niezwykle krótko, zaledwie dwa miesiące. W okresie międzywojennymi parafie nękali neounicy, którzy w czerwcu 1930 roku włamali się do cerkwi i zaczęli służyć własną liturgię, ale dzięki staraniom wiernych świątynia pozostała w rękach prawosławnych (Troc, 2002, 17-20). Wskutek tego stan cerkwi stopniowo się pogarszał. Władz komunistyczne mocno utrudniały możliwość remontu, nie dając na to pozwolenia (Troc, 2002, 20). Dopiero w latach 70-tych XX wieku udało się zdobyć pozwolenie na przywrócenie cerkwi do dobrego stanu oraz na jej znaczną rozbudowę. Projekt autorstwa Michała Bałasza zakładał obudowanie świątyni od zewnątrz w celu jej powiększenia. W roku 1972 ówczesny biskup białostocko-gdański Nikanor poświęcił kamień węgielny. Prace budowlane zostały zakończone w 1979, kiedy to też miało miejsce wyświęcenie cerkwi, która stoi do dziś (Troc, 2002, 21). Warto zaznaczyć, że podczas powiększania świątyni obudowano wszystkie ściany poza wschodnią, na której pozostawiono fresk z wizerunkiem Matki Bożej „Niebo Łaski Pełne”, w roku 2011 został on pokryty mozaiką (*Cerkwie Białegostoku i okolic*, 2014, 55). Mimo tego, że dzień wspomnienia tej ikony nie jest uroczyscie obchodzony, można ją uznać za szczególnie czczoną, choćby we względu na fakt pozostawienia i niezabudowania fresku, a także jego późniejszą konserwację.

Ikona „Niebo łaski pełne” dotarła do Moskwy z Litwy. Istnieją dwie wersje mówiące o tym wydarzeniu. Jedna wiąże ślub Zofii, córki wielkiego księcia litewskiego Witolda, z wielkim księciem moskiewskim Wasylem Dymitriewiczem. Ikona znajdowała się w Smoleńsku, skąd księżniczka zabrała ją do Moskwy. Druga wersja wiąże jej przybycie z Zofią Paleolog, małżonką wielkiego księcia Iwana III, tu również przywieziona została z Litwy. Święty obraz przedstawia Matkę Bożą z Dzieciątkiem na lewym ramieniu, obie postacie są w pełni przedstawione oraz Ich głowy wieńczą korony (wariant z parafii w Starosielcach ich nie posiada). Bogarodzice otaczają aniołowie, niekiedy z atrybutami męki pańskiej (Charkiewicz, 2014, 174). Ze względu na wezwanie parafii pozwolimy się pochylić na ikonografię ikony Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny. Przedstawia ona Bogarodzice leżącą na łożu, które znajduje się na środku kompozycji. Tuż za nią stoi Chrystus, który trzyma „małą duszę” Matki Bożej. Wokół łoża widzimy apostołów i niekiedy też inne postacie związane z pierwszymi wiekami chrześcijaństwa, jak święci Jakub brat Pański, czy Dionizy Aeropagita. W tle znajdują się budynki Jerozolimy i domu na Górze Syjon, gdzie miało miejsce wspomniane wydarzenie (Onasch i Schnieper, 2002, 152). Niekiedy też w ikonografii w górnej części umieszcza się przekazanie pasa Matki Bożej apostołowi Tomaszowi (*Święto Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy*, 2023).

Święto Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny obchodzone jest 15/28 sierpnia. W parafii wieczorem, w przeddzień święta, odprawiane jest całonocne czuwanie, a rano poświęcenie wody i Boska Liturgia z procesją (*Święto parafialne*, 2023). Warto dodać, że dzień wspomnienia ikony „Niebo pełne łaski” przypada na 6/19 marca (Charkiewicz, 2014, 174).

Zakończenie

Kult Najświętszej Marii Panny jest niezwykle popularny w całej cerkwi prawosławnej, jednak, co udało nam się wykazać w tym dziele, jest on niezwykle odmienny, patrząc na lokalne tradycje. Ikony czczone w białostockich parafiach akcentują różne wydarzenia związane z życiem i licznymi cudami Bogarodzicy, ale także różne wątki historyczne i kulturowe prawosławnej tradycji liturgicznej. W stylach ikon czczonych w Białymstoku możemy znaleźć wpływy bizantyjskie, ruskie oraz zachodnie, nie tylko w sposobie pisania, ale także pozach. Niektóre z nich są lokalne inne pochodzą z odległych krajów. Tak jak odmiennie są ich style i pochodzenie, tak samo jest z kultem, który obejmuje uroczyste celebrowanie z procesjami, czytanie akatystów, a także pielęgnowanie wizerunku na jednej z elewacji świątyni. Obserwacje te pozwalają dojść do niezwykle ważnej konkluzji, oddawanie czci Matce Bożej, mimo tego, że skupia się wokół jednej osoby, jest wręcz inne w zależności od parafii i lokalnej tradycji.

Bibliografia

- Cerkwie Białegostoku i okolic.* (2014). Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza LIBER NOVUM.
- Charkiewicz, J. (2014). *Tobą raduje się całe stworzenie.* Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna.
- Krysa, P. (2021). *Ćwierćwiecze Prawosławnej Parafii św. Jerzego Zwycięzcy w Białymstoku (1996-2021).* Białystok: Parafia Prawosławna Św. Wielkomęczennika Jerzego w Białymstoku.
- Ławreszuk, M. (2019). *Cerkiew Zmartwychwstania. Parafia Prawosławna Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku – 1989-2019.* Białystok: Parafia Prawosławna Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku.
- Onasch, K. i Schnieper, A. (2002). *Ikony Fakty i legendy.* Warszawa: Arkady.
- Sawicki, A. (2022). *Białostocka Ikona Matki Bożej.* [online] <https://orthodoxia.pl/bialostocka-ikona-matki-bozej/>, [24.06.2023]
- Sawicki, A. (b.d.). *Cerkiew Katedralna św. Mikołaja Cudotwórcy w Białymstoku,* Oficyna Wydawnicza LIBER NOVUM
- Troc, J. (2002). *Stulecie parafii prawosławnej w Starosielcach,* Białystok-Starosielce
- W naszej rodzinie 206,* 2022.
- W naszej rodzinie 210,* 2022.
- W naszej rodzinie 207,* 2022.
- Historia.* [online] <https://parafia-swietego-gerzego.pl/historia/>, [24.06.2023]
- Historia.* [online] <http://www.swietegoducha.cerkiew.pl/historia/>, [24.06.2023]
- Nasza cerkiew pod Opieką Matki Bożej. [online] <https://parafia-swietego-gerzego.pl/aktualnosci/2255-none>, [24.06.2023]
- O parafii.* [online] <http://www.swietegoducha.cerkiew.pl/o-parafii/>, [24.06.2023]
- Plan nabożeństw od 30 października do 5 listopada 2022.* [online] <http://www.swietegoducha.cerkiew.pl/2022/10/29/plan-nabozenstw-od-30-pazdziernika-do-5-listopada-2022/>, [24.06.2023]
- Święto Ikony Matki Bożej „Nieoczekiwana radość”.* [online] <http://www.swietegoducha.cerkiew.pl/2018/12/20/swieto-ikony-matki-bozej-nieoczekiwana-radosc-2/>, [24.06.2023]
- Święto parafialne.* [online] <https://cerkiew-starosielce.pl/swieto-parafialne-2/>, [24.06.2023]
- Święto Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy.* [online] <https://cerkiew.pl/swieta/swieto-zasnienia-najswietszej-bogurodzicy-2>, [24.06.2023]
- Tygodniowy harmonogram nabożeństw (11-18.06.2023 r.).* [online] <http://soborbialystok.pl/tygodniowy-harmonogram-nabozenstw-11-18-06-2023-r/>, [24.06.2023]